

บทคัดย่อ

ความหมายลายลักษณ์บนเครื่องถ้วยที่ผลิต ในห้วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ของแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านเตาไหแช่เลียงและแหล่งเตापະເຍາທີ່เวียงบัว

การขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ที่แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลียง (บ้านบ่อสวก) ได้พบไหเนื้อแกร่งที่มีการตกแต่งด้วยลายลักษณ์แถบคลื่นน้ำ และในแหล่งเตापະເຍາທີ່เวียงบัว ได้พบชาม/จานเคลือบมีลายลักษณ์ภูมิจักรวาลรูปดวงอาทิตย์ รูปธรรมจักรที่ผสมผสานกับลายกุดประทับรูปสัตว์มงคล และลายขวัญ (อนันตวัฏฏะ) โดยลายลักษณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เพิ่มคุณค่าและความหมายทางวัฒนธรรมให้กับเครื่องถ้วยให้มีความเป็นมงคลอย่างยิ่งสำหรับนำไปใช้ในพิธีกรรมการฝังศพของผู้บริโภคระดับต่างๆ และเป็นหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะที่จะเป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาวไทย-ลาวในห้วงเวลาที่กำลังเริ่มสร้างบ้านแปงเมืองเป็นศูนย์อำนาจใหม่ขึ้นในลุ่มน้ำปิง วัง ยมและน่าน ทั้งในภูมิภาคล้านนาและพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย

Abstract

Cultural meanings of decoration motifs on early 13th century ceramics manufactured at Muang Nan Ban Tao Hai Jae Liang and Phayao–Vieng Bua kiln sites

The studies on stoneware jars bearing bands of wavy line motifs and glazed bowls/plates representing cosmological model and wheel of law with zoomorphic and spiral motifs at centre, found from archaeological studies at early 13th century ceramic kiln sites of Ban Tao Hai Jae–Liang in Nan and Phayao–Vieng Bua in Phayao indicate a holistic worldview and wisdom about relationship of cosmos, the supernatural, nature and people of potters and ceramic–consumers. Decorative motifs on ceramics have cultural meanings as to the value and power that ceramics held at appropriate functions especially for funeral rites. The recent discovery would be the reference for further archaeological and art historical study on an early Thai states in Lān Nā region, north Thailand.

ความหมายลายลักษณ์บนเครื่องถ้วยที่ผลิต ในห้วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ของแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านเตาไหแช่เลียงและแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว

สายันต์ ไพรชาญจิตร์*

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางโบราณคดีเพื่อ
สังเคราะห์ความรู้เรื่องวิทยาการผลิต แบบแผนทางศิลปะและความหมายทางวัฒนธรรม
ของเครื่องถ้วยเคลือบในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลียง จังหวัดน่าน และแหล่ง
เตาพะเยาที่เวียงบัว จังหวัดพะเยา ที่ผู้เขียนได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากกองทุนวิจัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2549 ดำเนินการวิจัยในปี พ.ศ. 2549-2550

ในการวิจัยครั้งนั้นนอกจากจะได้พบหลักฐานซากเตาเผาแบบบรบายลมร้อน
ผ่านโครงสร้างดินก่อแบบล้นนา (Lān Nā cross-draft kiln) มีอายุการใช้งานอยู่ในห้วง
ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นเรือนเวลาที่สำคัญในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของ
ประเทศไทย ยังพบว่าเครื่องถ้วยขามที่ผลิตขึ้นในแหล่งเตาทั้งสองพื้นที่มีการตกแต่ง
ด้วยลายลักษณ์ที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับภูมิจักรวาลหรือจักรวาลมณฑล
และมงคลรูปต่างๆ ซึ่งลายลักษณ์หลายรูปแบบไม่เคยพบมาก่อนทั้งในแหล่งเตาอื่นๆ
ในประเทศไทยหรือในต่างประเทศ โดยบทความนี้จะนำเสนอผลการศึกษาวิเคราะห์
ความหมายทางวัฒนธรรมของลายลักษณ์สำคัญๆ บนเครื่องถ้วยของแหล่งเตาเมืองน่าน
บ้านเตาไหแช่เลียงและแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวที่พบในการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี
เมื่อ พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2548-2549

การจำแนกเศษเครื่องถ้วยจากการขุดค้นพบว่า ภาชนะดินเผาประเภทไหใน
แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลียงมีลายลักษณ์ตกแต่งมากมาย ทั้งแถบลายคลื่นน้ำ

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

แถบลายกตประทับรูปตารางสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนต่อเนื่องประกอบการติดแต่งหูให้รูปแบบต่างๆ ในขณะที่เครื่องถ้วยประเภทชาม/จานของแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวมีลายลักษณ์ประทับจากแม่พิมพ์กดลายในแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่เคยพบในแหล่งเตาอื่นๆ มาก่อน เช่น ลายรูปสิงห์หรือราชสีห์เผ่น ลายรูปเสือ ลายรูปช้าง ลายรูปนกยูงหรือนกสีแดงที่ทรงพลัง ลายปลา ลายก้านขด ลายก้นหอย/ชุดเกลียวพลวัติ ลายปลาเวียนว่ายในสายน้ำวนหรือลายขวัญ ลายดวงอาทิตย์ ลายลักษณ์รูปธรรมจักร และจักรวาลมณฑล/ภูมิจักรวาล ซึ่งสื่อให้เห็นถึงความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติ โลก และจักรวาลในหมู่วางปั้นหม้อในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และถึงแม้ว่าจะยังไม่มีหลักฐานใดยืนยันได้มั่นคงว่ากิจกรรมการผลิตเครื่องถ้วยชามในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวและแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เฉียงในห้วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 เกี่ยวข้องกับการรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้วหรือไม่ แต่บรรดาลายลักษณ์ที่ตกแต่งบนไหและชาม/จานดังกล่าวก็มีนัยสำคัญเกี่ยวข้องกับรูปสัญลักษณ์มงคลที่แพร่หลายอยู่ในอินเดีย เกี่ยวข้องกับรูปลักษณ์สัตว์วิเศษที่นิยมประดิษฐ์ใช้กันแพร่หลายอยู่ในผืนแผ่นดินจีนที่กว้างใหญ่ไพศาลเป็นเวลานานหลายพันปีมาแล้ว รวมทั้งเป็นลายลักษณ์ที่น่าจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับคติธรรมความเชื่อเรื่องฟ้า-ขวัญ-เมืองและสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มคนไท-ลาวหลายกลุ่มอีกด้วย

สมมติฐานในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มีสมมติฐานว่ากลุ่มคนที่เป็นผู้ผลิตเครื่องถ้วยชามในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เฉียง และแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว คือ กลุ่มคนไท-ลาว ในขณะที่กลุ่มคนผู้บริโภคเครื่องถ้วยชามน่าจะได้แก่กลุ่มผู้มีถิ่นฐานทำมาหากินอยู่บนที่สูงที่เรียกกันว่า ข่า (หลายชาติพันธุ์) ลัวะ และกลุ่มชนในที่ราบลุ่ม เช่น ไท-ลาว กลุ่มต่างๆ รวมทั้ง เมิง (มอญ) ขอม ที่อาศัยกระจายอยู่ทั่วไปตลอดในพื้นที่อนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ซึ่งในห้วงพุทธศตวรรษที่ 17-20 กลุ่มคนดังกล่าวมีคติธรรมความเชื่อในธรรมชาติ เทวดา ฟ้า-ดิน ผีบรรพบุรุษ (ผีด้า) มีความเข้าใจและความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ที่เป็นวงจรสืบเนื่องกันของชีวิตก่อนเกิด-ชีวิตปัจจุบัน-ชีวิตหลังความตาย เชื่อในเรื่องที่ว่าสรรพสิ่งสรรพสัตว์ และสรรพชีวิตเป็นหนึ่งเดียวเกี่ยวพันกับตัวมนุษย์แบบองค์รวม ซึ่งอาจจะมีคติธรรมศาสนาและความเชื่อจากอินเดียปะปนอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เป็นระยะหัวเลี้ยว

หัวข้อของพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมที่กลุ่มชนในที่ราบลุ่มกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมวัฒนธรรมเมืองแบบศักดินาที่มีศาสนาใหญ่ๆ เป็นแกนกลางของระบบวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจากอินเดีย ศาสนาเต๋าและลัทธิขงจื้อบูชาฟ้าดินจากจีนเข้ามาเป็นแกนกลาง และยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อิสระในระบบสังคมวัฒนธรรมชนเผ่า (tribal groups) ที่ยังคงนับถือศาสนาผีและธรรมชาติอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเขาบนที่สูงและในหุบเขาอยู่อีกมากมาย

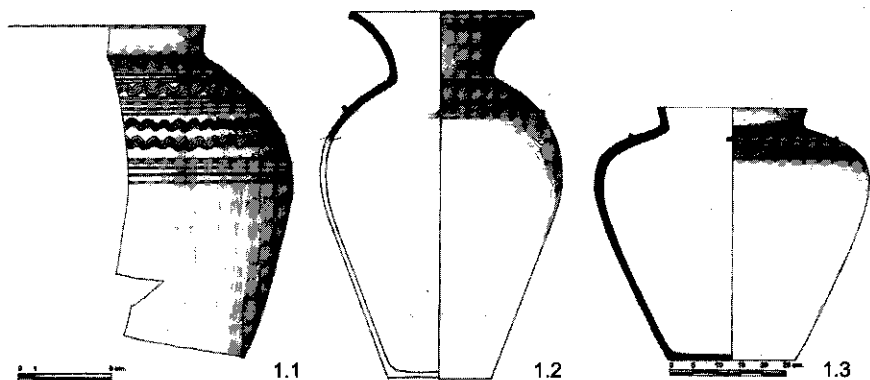
ความหมายของไหที่มีแถบลายลักษณะคลื่นน้ำในแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านเตาไหแช่เลี้ยง

เมื่อนำเอาโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของไหที่มีการตกแต่งด้วยแถบลายลักษณะคลื่นน้ำบนไหหล่อของไห ทั้งประเภทไหกับ (ไหที่มีขอบปากสองชั้น) ไหปากแตร (ปากบานออก) และไหขอบปากตั้งตรง ที่ผลิตจากกลุ่มเตาสุนันและเตาจ่ามนัสในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลี้ยงในห้วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 มาศึกษาเปรียบเทียบกับแผนภูมิจักรวาลก็จะพบว่าเราสามารถอธิบายความหมายของรูปสัญลักษณ์ในไหใบนั้นๆ ได้ว่าทั้งโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบลายลักษณะ และการปั้นหุแปะประดับในตำแหน่งทิศทั้งสี่ล้วนมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตและจักรวาล ซึ่งความเป็นไปได้ในการแปลความหมายทางวัฒนธรรมของไหที่มีแถบลายคลื่นน้ำตกแต่งบนไหหล่อและโครงสร้างส่วนบนอธิบายได้ดังนี้

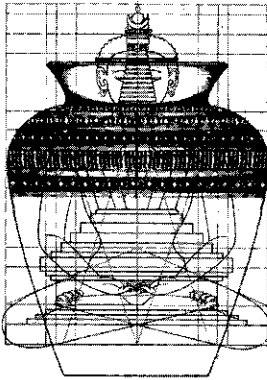
ประการแรก ภาชนะประเภทไหเป็นรูปลักษณะที่เปรียบเทียบกับคัณฑ์อินทรียของมนุษย์ โดยเมื่อพิจารณาจากลักษณะโครงสร้างของไหที่ตั้งขึ้นจะเห็นว่ามีส่วนต่างๆ คล้ายร่างกายของมนุษย์ คือ มีส่วนหัว (ตอนบน) มีคอ มีไห่ซึ่งมักเป็นส่วนที่กว้างที่สุดของภาชนะซึ่งตรงกับรูปลักษณะร่างกายของมนุษย์ที่ส่วนไห่เป็นส่วนที่กว้างที่สุดของร่างกายมีอวัยวะสำคัญแห่งชีวิตบรรจุอยู่ในส่วนนี้ทั้งหัวใจ ปอด และยังมีซี่โครงห่อหุ้มอวัยวะสำคัญเหล่านั้นไว้อีกชั้นหนึ่ง บริเวณไห่ไห่มีการตกแต่งประดับประดาด้วยลายลักษณะที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่บ่งบอกถึงองค์ประกอบสำคัญของชีวิต เป็นต้นว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ หรือสัญลักษณ์แทนความเป็นมงคลอื่นๆ ถัดจากไห่ลงมาก็เป็นตัวไหที่ค่อยๆ สอบแคบเข้าคล้ายกับส่วนเอว เรื่อยลงไปส่วนล่างที่เป็นฐานที่ช่วยให้สามารถตั้งได้อย่างมั่นคง

ประการที่สอง รูปทรงของไหและลายลักษณ์ตกแต่งในตำแหน่งสำคัญอาจหมายถึง หรือเทียบได้กับสุสานหรือสถูปอันเป็นที่เก็บฝังร่างกายหรือส่วนของร่างกายของผู้ที่ตายไปแล้ว รูปสัญลักษณ์เชิงสถาปัตยกรรมของไหจำนวนมากคล้ายคลึงกับสถูปเจดีย์ และส่วนมากมักจะมียาลักษณ์ที่มีความหมายเกี่ยวกับรูปมงคลลักษณะต่างๆ ตกแต่งอยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ โดยเฉพาะที่บริเวณ คอ ไหล่ ตัวช่วงบน หรือไม่มีการตกแต่งด้วยลายลักษณ์มงคลทั้งใบดังที่พบในไหของแหล่งเตาสุพรรณบุรี ภาชนะทรงไหและหม้อในวัฒนธรรมทวารวดี เป็นต้น

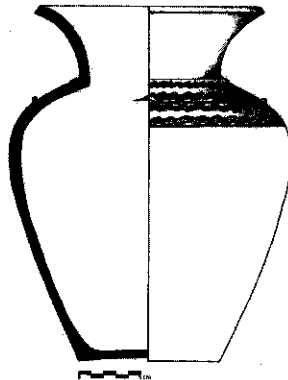
ประการที่สาม ไหที่มีแถบลายคลื่นน้ำสลับกับแถบพื้นที่ว่างหรือเส้นขนานสองสามเส้น และมีหูปั้นแปะรูปภูเขา/สะพานอยู่บนไหล่สี่ตำแหน่ง (สี่ทิศ) ทั้งไหกับ (ไหมีขอบปากสองชั้น) ไหปากแตรและไหปากตั้งตรง มีโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์เทียบได้กับโลกและจักรวาล โดยรูปสัญลักษณ์ภูมิจักรวาลในภาพที่ 3-4 อธิบายคติธรรมทางศาสนาได้ว่าวงแหวนแทนทวีปและมหาสมุทรล้อมรอบจุดศูนย์กลางในลักษณะหมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งในคติทางพุทธศาสนาได้เพิ่มเกาะหรืออนุทวีปไว้ที่มุมทั้งสี่ไว้ในห้วงมหาสมุทรแห่งอนันต์ไม่มีที่สิ้นสุดเสมือนกับว่าต้องการแสดงจุดสิ้นสุดหรือยับยั้งการเวียนว่ายตายเกิดที่ไม่รู้จบ (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา 2525) นอกจากนี้หูไหสี่ตำแหน่งอาจจะหมายถึงสี่แห่งฟ้า (มุมฟ้า) สำหรับผูกสายเมืองสี่แห่ง (สี่มุม) โยงขึ้นไปเชื่อมกับขวัญฟ้าที่จิกยอดฟ้ากลางทาว ซึ่งเป็นโครงสร้างจักรวาลมณฑลหรือภูมิจักรวาลใน

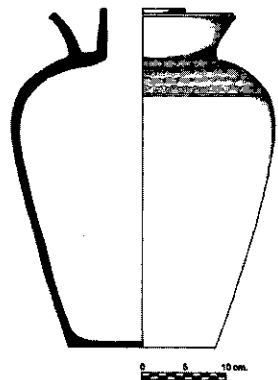
ภาพที่ 1.1, 1.2 และ 1.3 ภาพวาดไหขนาดใหญ่ เนื้อแกร่ง มีแถบลายคลื่นน้ำที่ไหล่ พบในแหล่งเตาเมืองน่าน ผลิตขึ้นในห้วงพุทธศตวรรษที่ 18-19

2.1

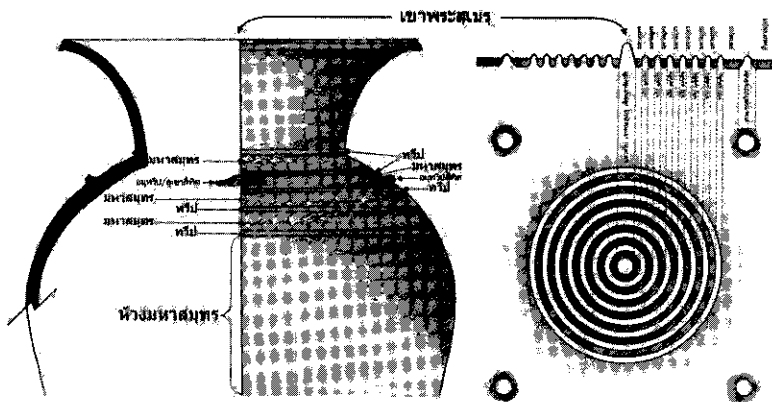
2.2

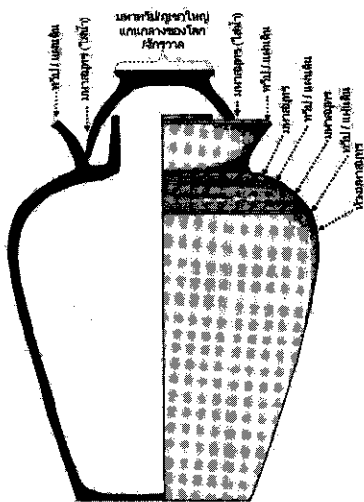
2.3

ภาพที่ 2.1 ภาพลายเส้นเชิงซ้อน แสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างเชิงสถาปัตยกรรมของไท่กับ (ไข่มุกปากสองชั้น) ของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไห่เทียบกับโครงสร้างองค์อินทรีของพระพุทธรูป (แท่นร่างกายมนุษย์) และโครงสร้างของสถูป

ภาพที่ 2.2 ภาพวาดใบปากแตร และ 2.3 ภาพวาดให้กับ (ไขว่ปากสองชั้น) มีลายลักษณะแถบคลื่นน้ำ สลับแถบเส้นดกแต่งบนไหล่โดยรอบ และมีหูรูปูเกาบ้านแปะไว้ในด้านทงทิศทั้งสี่

ภาพที่ 3 ภาพวาดสังเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมของไหลปากแตงที่มีการตกแต่งด้วยชุดของแถบลายคลื่นน้ำที่เป็นสัญลักษณ์ของวงแหวนมหาสมุทรสลับกับแถบเส้นขนานที่แทนทวีปหรือแผ่นดิน และมีการติดตั้งหุรูปทรงคล้ายภูเขาไว้ในตำแหน่งของทิศทั้งสี่ (มี 4 หุ) บนแถบลายคลื่นน้ำ (มหาสมุทร) ซึ่งองค์ประกอบของรูปสัญลักษณ์ทั้งหมดที่ปรากฏเทียบได้กับแผนภูมิจักรวาลหรือจักรวาลมณฑล (แผนภูมิจักรวาลปรับปรุงจาก สมเฑาะว์ ชุมสาย ณ อยุธยา 2525)

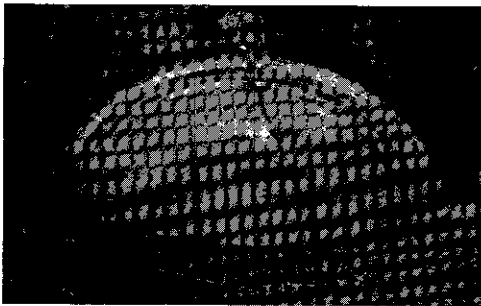

เครื่องมือ (pressed marks with tool-end) เป็นรูปลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะชุดลวดลายตรงกลางขามด้านใน (medallion) ก่อนเคลือบทับ ลายลักษณะสำคัญที่พบได้แก่ ปลาสิงห์ ช้าง ม้า ดวงอาทิตย์ ธรรมจักร ก้นหอย ขวัญหรือลายอนันตวัฏฏะ นกหงส์นกยูง หรือนกสีแดง (red bird) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลายลักษณะแบบใหม่ที่ไม่เคยพบในเครื่องถ้วยขามของแหล่งเตาอื่นๆ ในประเทศไทย หรือในต่างประเทศมาก่อน

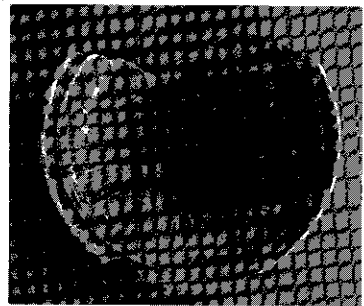
ขามและจานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือที่ผนังข้างขาม/จานด้านใน (cavetto/interior side-wall) มีการขีด ขีด หรือเจาะร่องตื้นๆ ตามแนวตั้งขนานกันไปโดยรอบในลักษณะของรัศมี หรือมณฑล (rays or radiant) ที่เมื่อมองจากด้านบนของขามหรือจานที่มีลายรูปสัตว์ตรงกลางแล้ว ก็ดูเหมือนว่า รูปสัตว์ เช่น สิงห์หรือราชสีห์ นกหงส์หรือนกสีแดง ปลา ช้าง ม้า อยู่ในวงรัศมี หรืออยู่ในมณฑลที่มีความหมายถึงสิ่งที่มีคุณค่าและความหมายอันเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น

ลายดวงอาทิตย์ ลายธรรมจักร

รูปแบบพื้นฐานลายลักษณะบนจาน/ขามที่ผลิตในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว โดยเฉพาะกลุ่มเตาเก่ามะเฟืองคือขาม/จานตะไล (ตะไล) ปากกว้าง ก้นกว้างมีฐานเตี้ยๆ ตัวจานโค้งงุ้มเข้า ด้านในใกล้ขอบปากมีสัน พื้นกลางจานเรียบๆ ไม่มีลายลักษณะรูปสัตว์หรือสิ่งของมงคลอื่นๆ แต่มักมีเส้นวงกลมซ้อนกันหลายวงล้อมรอบด้วยสุริยมณฑล

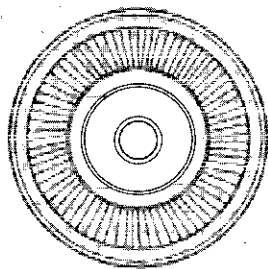
5.1

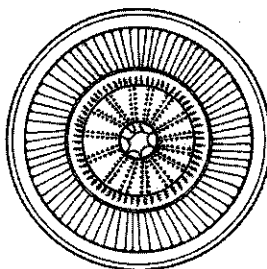
5.2

ภาพที่ 5.1 จานลายธรรมจักรเคลือบสีเหลืองแกมน้ำตาลอ่อน และ 5.2 ขามลายดวงอาทิตย์หรือธรรมจักรเคลือบสีเขียวเข้ม พบในการขุดค้นกองขยะของกลุ่มเตาเก่ามะเฟืองในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว

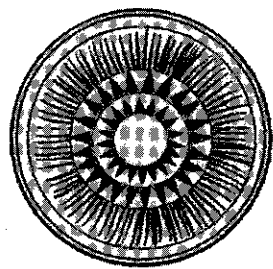
หรือรัศมีที่ขุดเป็นร่องตื้นๆ ในแนวตั้งเวียนไปรอบผนังข้างชาม/จาน ซึ่งเมื่อดูจากด้านบนของชาม/จานก็เห็นเสมือนว่าชาม/จานใบนั้นมีลักษณะเจดีย์บรรจุประดุดวงอาทิตย์ และชาม/ชามบางใบก็ทำลวดลายรัศมีรูปสามเหลี่ยม (คล้ายหน่อไม้) ล้อมรอบวงกลม

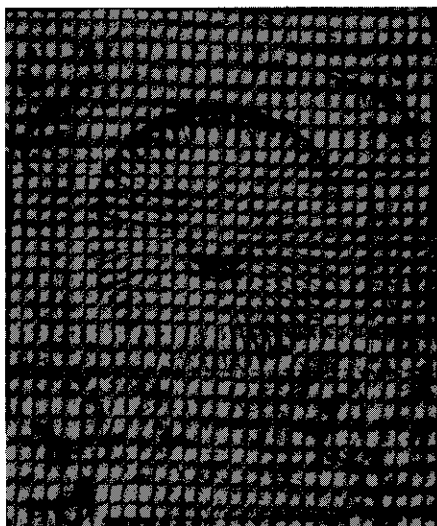
6.1

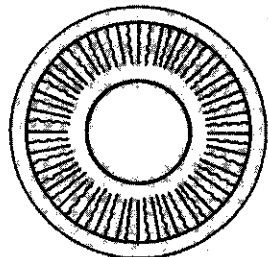
6.2

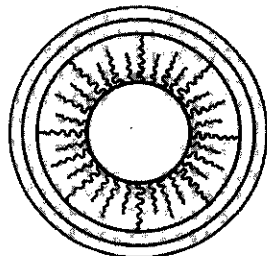
6.3

6.4

6.5

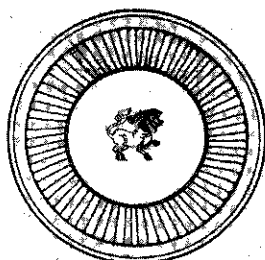
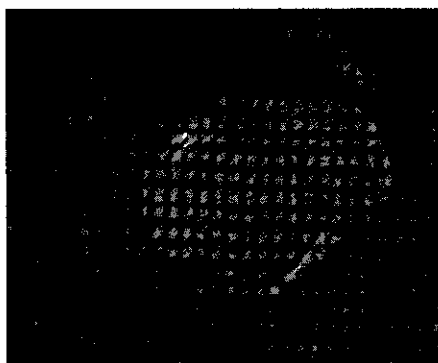
6.6

ภาพที่ 6.1, 6.2 และ 6.3 ภาพวาดสังเคราะห์ที่แสดงภาพสมบูรณ์ของชาม ลายธรรมจักร หรือดวงอาทิตย์ ที่ผลิตในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว กลุ่มเตาเก่ามะเฟือง เปรียบเทียบกับโครงสร้างของธรรมจักรที่นิยม ทำกันในศิลปะอินเดียแบบอมราวตีในพุทธศตวรรษที่ 8-9 (ภาพที่ 6.4) และภาพลายเส้นรูปสัญลักษณ์ ดวงอาทิตย์ในศิลปะทิเบต (ภาพที่ 6.5 และ 6.6)

ซ้อนกันสองหรือสามชั้นไว้ตรงกลางจาน/ชาม โดยมีสุริยมณฑลล้อมรอบอยู่ที่ข้างชาม/จาน ซึ่งลายลักษณะนี้มีความหมายว่าเป็นดวงอาทิตย์ หรือไม่ก็หมายถึง ธรรมจักรที่เป็นรูปลักษณะอันเป็นมงคลสูงสุดในพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน และลัทธิศาสนาอื่นๆ

ลายรูปสัตว์ซ่อนอยู่ในสุริยมณฑลหรือธรรมจักร

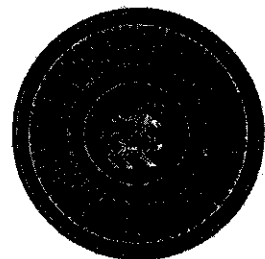
ลายลักษณะสำคัญอีกชุดหนึ่งที่พบบนชาม/จานเคลือบของแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวเป็นรูปสัตว์ศักดิ์สิทธิ์/สัตว์มงคลซ่อนทับอยู่ตรงกลางดวงอาทิตย์หรือธรรมจักร ได้แก่ สิงห์/ราชสีห์เผ่น เสือ ช้าง ม้า นกหงส์ ปลาแบบต่างๆ ลายลักษณะรูปสัตว์เหล่านี้พบใช้กันแพร่หลายกันทั้งอินเดีย จีน และกลุ่มชนชาวไทย-ลาวในทวีปเอเชียมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล แสดงให้เห็นถึงการนำเอาสัญลักษณ์มงคลทั้งในระดับจักรวาล (ดวงอาทิตย์ และธรรมจักร) และระดับวัฒนธรรมกลุ่มชน (รูปสัตว์ต่างๆ) มาใส่ไว้ในชาม/จานให้มีฐานะเสมือนวัตถุมงคล/ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้บริโภคสามารถนำไปใช้ในการประกอบกิจพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตในวาระสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะในพิธีฝังศพ

7.2

7.1

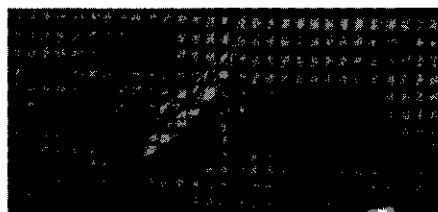

7.4

7.3

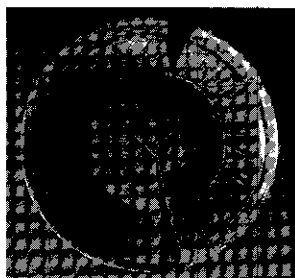

7.5

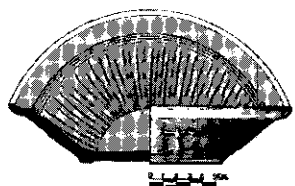

7.6

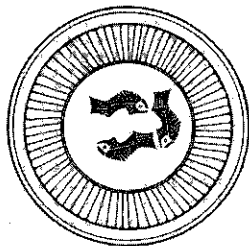
ภาพที่ 7.1, 7.2, 7.3 และ 7.4 ภาพถ่ายและภาพวาดสังเคราะห์เต็มรูปของขาม/จานเคลือบสีเหลืองแกมน้ำตาลอ่อน มีลายสิงห์/ราชสีห์แผ่นอยู่ในสุริยมณฑลหรือในธรรมจักร (จักราสিংห์/สุริยาสিংห์) เป็นลายลักษณ์ที่ไม่เคยพบมาก่อนในศิลปะเครื่องถ้วยที่ผลิตในประเทศไทย และในศิลปะเครื่องถ้วยจีน เวียดนาม พม่า ซึ่งความหมายของลายลักษณ์รูปราชสีห์แผ่นอาจจะเทียบได้กับรูปมังกรเขียว (green dragon) สัตว์วิเศษของชาวจีน ที่ปรากฏใช้กันมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (ภาพที่ 7.5) และรูปปีศาจ (สิงห์โตมังกรมีปีก) สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยอามที่ใช้กันมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 (ภาพที่ 7.6) และรูปสิงห์ที่ใช้กันแพร่หลายในศาสนศิลป์ในประเทศศิลปะอินเดียมาแต่บรรพกาล

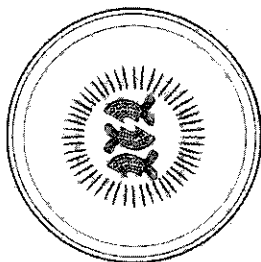
8.1

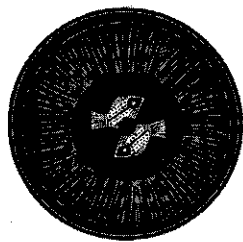
8.12

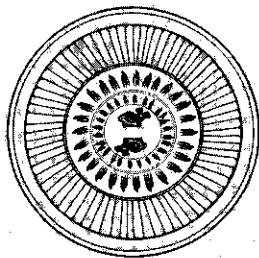
8.13

8.14

8.15

8.16

8.2

8.3

8.4

8.5

8.6

8.7

8.8

8.9

8.10

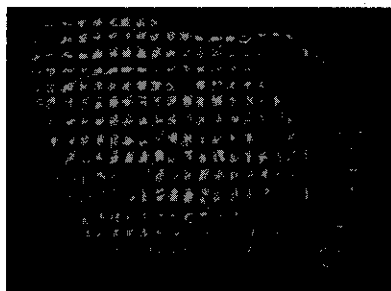
8.11

ภาพที่ 8.1 ภาพถ่ายขามลายปลาในสุริยมณฑล ผลิตภัณฑ์ในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 18-19

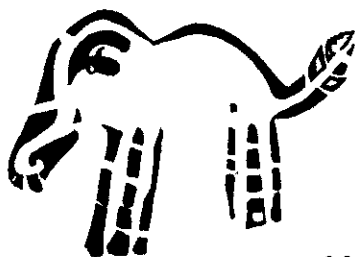
ภาพที่ 8.2-8.11 ภาพวาดลายลักษณะรูปปลาแบบต่างๆ ที่พบในงาน/ขามในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว

ภาพที่ 8.12 ภาพวาดสังเคราะห์แสดงรูปทรงและสัดส่วนต่างๆ ของงาน/ขามตะไลในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว มีลายลักษณะพื้นฐานเป็นธรรมจักรหรือสุริยมณฑล และรูปปลาแบบต่างๆ

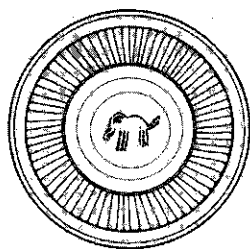
ภาพที่ 8.13-8.16 ภาพวาดสังเคราะห์เพิ่มเติมรูปของขาม/งานเคลือบสีเขียวมีลายลักษณะรูปปลาแบบต่างๆ อยู่ตรงกลางในวงล้อมของสุริยมณฑลหรือธรรมจักร

9.1

9.2

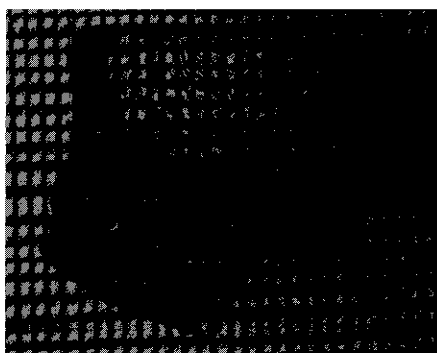

9.3

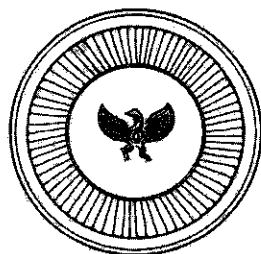
ภาพที่ 9.1 ก้นชาม/จานเคลือบสีเขียว มีลายลักษณ์รูปช้างประดิษฐ์ไว้ตรงกลางสุริยมณฑล หรือกลางธรรมจักร พบในบริเวณเตาพ้ออุยั้ง (เตาเวียงบัว ๑)

ภาพที่ 9.2 รอยรูปช้างเกิดการกดประทับด้วยดวงตราที่แกะสลักคล้ายลายฉลุกระดาษขวยงามมาก

ภาพที่ 9.3 ภาพลายเส้นสังเคราะห์เพิ่มเติมรูปของชามลายช้างกลางสุริยมณฑล/ธรรมจักร จากก้นชาม/จานในภาพที่ 9.1

10.1

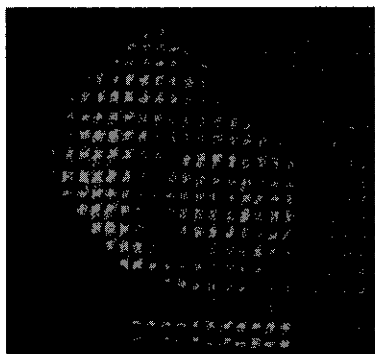
10.2

ภาพที่ 10.1 ชิ้นส่วนชามเคลือบสีเขียว มีลายประทับรูปนกทางปีกอยู่กลางสุริยมณฑลหรือธรรมจักร พบในการขุดค้นกองขยะกลุ่มเตาเก่ามะเฟือง เชื่อว่าสัญลักษณ์รูปนกทางปีกอาจมีความหมายเช่นเดียวกับนกสิแล และนกหงส์หรือเฟิงหวงในคติธรรมเรื่องสัตว์มงคลในหมู่ชนชาวจีน และชาวเอเชียตะวันออกที่มีปรากฏใช้กันแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล

ภาพที่ 10.2 ภาพวาดสังเคราะห์แสดงภาพสมบูรณ์ของชามในมุมมองจากด้านบน

ลายขวัญหรือลายอนันต์วัฏฏะ

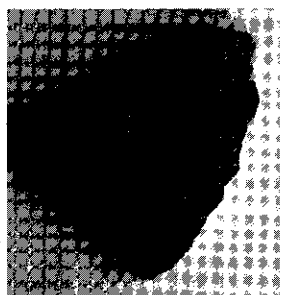
ในการขุดค้นกลุ่มเตาเก่าะเพื่องได้พบขาม/จานเคลือบสีเขียว และสีเหลือง แกมเขียวมีลายขวัญ หรือลายอนันต์วัฏฏะ (เวียนว่ายตายเกิด / เคลื่อนไหวไหลเลื่อน?) อยู่ตรงกลางขาม ล้อมรอบด้วยรัศมีหรือมณฑลที่ผนังข้างขาม บางใบก็ไม่มีรัศมีหรือมณฑลล้อมรอบ ลวดลายประดิษฐ์จากการใช้ดวงตรากดประทับ (impression with stamp seal) รูปลักษณะขุดลายประกอบด้วยเส้นขดแบบกันหอย (spirals) หลายเส้น หมุนวน คล้ายกับกระจุกเส้นขนที่ส่วนปลายมันขมวดไปในทิศทางต่างๆ หรือคล้ายกับสายน้ำที่ไหลวน มีรูปปลาวายเวียนอยู่ในกระแสน้ำวน 2 ตัว สันนิษฐานว่าลายลักษณะนี้น่าจะดัดแปลงจากรูปศรีวิฑูสะ สัญลักษณ์มงคลรูปปลาคู่ผสมผสานกับคติธรรมความเชื่อเรื่องขวัญพัฒนาเป็นลายลักษณะเฉพาะที่มีความหมายถึงจักรวาล โลก และชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดเคลื่อนไหวไปเป็นพลวัตไม่มีที่สิ้นสุด ลวดลายลักษณะเช่นนี้ไม่เคยพบในแหล่งผลิตเครื่องถ้วยขามใดๆ มาก่อนทั้งประเทศไทยและในต่างประเทศ มีเฉพาะในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวนั่นเท่านั้น

11.1

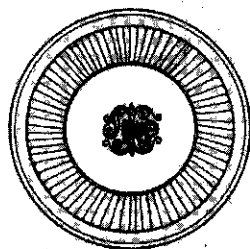
11.2

11.3

11.4

11.5

ภาพที่ 11.1, 11.2, 11.3 ภาพถ่ายขาม/จานมีลายลักษณ์รูปขวัญ หรือสัญลักษณ์ของอนันตวัฏฏะ พบในแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว

ภาพที่ 11.3, 11.4 ภาพวาดลายขวัญ หรือลายอนันตวัฏฏะ และภาพวาดสังเควระห์แสดงภาพสมบูรณของขามลายขวัญในมุมมองจากด้านบน

สรุป

ลายลักษณ์บนเครื่องถ้วยเป็นงานศิลปะที่บ่งบอกถึงวิถีคิดพื้นฐานในการมองชีวิต โลก และจักรวาล แสดงให้เห็นถึงคติธรรมความเชื่อของศิลปินผู้ผลิตที่หมายถึงช่างปั้น ผู้ออกแบบ และผู้ประดิษฐ์ลายลักษณ์ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความมุ่งหวังของผู้บริโภคเครื่องถ้วยชาว่าต้องการความหมายที่เป็นคุณ เป็นมงคล และเป็นอำนาจที่เอื้อพลังจากลายลักษณ์และเครื่องถ้วยใบนั้นๆ ให้เกิดแก่ตน และผู้ที่ตนอุทิศให้ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น

เครื่องถ้วยประเภทไหปากแตร ไหกับ (ไหขอบปากสองชั้น) รุ่นแรกๆ ของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียงมักตกแต่งด้วยลายลักษณะแถบคลื่นน้ำสลับกับแถบเส้นขนานหลายชุดที่บริเวณไหล่ ในการศึกษาอธิบายว่าชุดลายลักษณะคลื่นน้ำที่ผสานเข้ากับลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของไหเป็นการจำลองเอาสัญลักษณ์ของมณฑลจักรวาลหรือภูมิจักรวาลเอามาไว้บนไหแต่ละใบและน่าจะมีความสัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอยของไหที่มักถูกนำไปใส่กระดูกและแก้วอัฐิผู้ตายในพิธีฝังศพ กล่าวคือ ไหที่มีลายลักษณะแถบคลื่นน้ำถูกใช้เป็นโกศหรือสถูปนั่นเอง

ในขณะที่เครื่องถ้วยประเภทชาม/จานเคลือบสีเขียว สีเขียวแกมเหลืองของแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวก็ถูกประดิษฐ์และตกแต่งด้วยลายลักษณะให้มีพื้นฐานเป็นรูปธรรมจักรและดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในระดับจักรวาล และในจาน/ชามจำนวนมากมีการตกแต่งเพิ่มเติมด้วยลายลักษณะรูปสัตว์มงคลต่างๆ ได้แก่ สิงห์หรือราชสีห์ นกสีแดงหรือนกหงส์ ข้าง เสือ ม้า ปลา และลายขวัญหรืออนันตวัฏฏะที่เป็นสัญลักษณ์ระดับวัฒนธรรมกลุ่มชนซ้อนทับลงไปตรงกลางชาม/จานที่เป็นจุดศูนย์กลางของธรรมจักรหรือสุริยมณฑล

ทั้งไหที่มีลายลักษณะชุดแถบคลื่นน้ำของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียง และชาม/จานที่มีลายลักษณะธรรมจักรผสมผสานกับรูปสัตว์มงคลและลายขวัญ เป็นศิลปะร่วมสมัยที่ปรากฏอยู่บนเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในห้วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ที่กลุ่มชนชาวไท-ลาวกำลังสร้างบ้านแปงเมืองตั้งเป็นศูนย์อำนาจใหม่ขึ้นในลุ่มน้ำปิง วัง ยมและน่าน ในภูมิภาคล้านนา ซึ่งผลการศึกษาลายลักษณะต่างๆ บนเครื่องถ้วยชี้ให้เห็นว่าแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เสียงน่าจะเป็นกิจการของเมืองน่านในสมัยพญาผานอง และแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวน่าจะเป็นกิจการของเมืองพะเยาในสมัยพญาเง้าเมืองซึ่งเป็นผู้ร่วมสมัยกับพ่อขุนรามคำแหงแห่งเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยในลุ่มแม่น้ำยมและพญามังรายแห่งเมืองเชียงใหม่ในลุ่มแม่น้ำปิง การศึกษาครั้งนี้จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์บรรพชนชาวไทยผ่านหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเครื่องถ้วยเคลือบที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาหาความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยชามที่ผลิตขึ้นในแหล่งเตาอื่นๆ ทั้งในสุโขทัย ศรีสัชชนาลัย สันกำแพง เวียงกาหลง วังเหนือ อินทิล เมืองแกน รวมทั้งแหล่งเตาสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูนได้ต่อไป

เอกสารประกอบการเขียนบทความ

ดำรงพล อินทร์จันทร์ 2546. “เงาคำ”. ใน เมืองโบราณ ปีที่ 29 ฉบับที่ 3 หน้า 10-21.

รณี เลิศเลื่อมใส. 2544. ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย : ศึกษาจาก คัมภีร์โบราณไทอาหม. กรุงเทพฯ : โครงการวิทยุทัศน์.

สายนต์ ไพเราะจิตร์. 2550 (ร่าง) รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาทางโบราณคดี เพื่อสังเคราะห์ความรู้เรื่องวิทยาการผลิต แบบแผนทางศิลปะและความหมายทางวัฒนธรรมของเครื่องถ้วยเคลือบในแหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตา ไทแช่เลียง จังหวัดน่าน และแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว จังหวัดพะเยา. เสนอต่อกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา 2525. “น้ำ” ใน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (บรรณาธิการ). ลักษณะไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

Hein, Don. 2001. **The Sawankhalok Ceramic Industry : from Domestic Enterprise to Regional Entrepreneur**. Ph.D. Thesis submitted to Deakin University, Australia.

Jeannine Auboyer and others. 1994. **Asla : Forms and Styles**. Slovakia : Danubia Print, Bratislava.

Marija Gimbutas 1989. **The Language of the Goddess**. London : Thames and Hudson.

Robert Bagley. Editor., 2001. **Ancient Sichuan Treasures from a Lost Civilization**. Seattle Art Museum and Princeton University Press.

Robert Beer 2004. **The Encyclopedia of Tibetan Symbol and Motifs.**, Chocago & London : Serinda Publications.